

DELEUZE, SMISEL, GLAGOL, SCHREBER: NEMOGOČA SERIJA

TADEJ TROHA

Deleuze, smisel, glagol, Schreber. Je to serijo mogoče prebrati do konca? So vse vejice med elementi enakovredne, gre za čisto vezalno priredje, ali je kakšno morda bolje nadomestiti s podpičjem?

Nobenega dvoma ni, da je vsakega od zgornjih elementov mogoče povezati z vsakim drugim elementom. Element Deleuze, če začnemo pri njem, je seveda združljiv s smislom, z *Logiko smisla*; oba skupaj sta v ključnem razmerju z glagolom, kolikor je glagol tista gramatikalna kategorija, ki kar najbolje zastopa paradokse smisla. Tudi element Schreber je združljiv z Deleuzom, je ena njegovih stalnih referenc, ki po teži nihajo od površnih, aforističnih omemb do podrobnejše tematizacije v *Anti-Ojdipu*.

Na drugi strani, kar je manj znano, je tudi element Schreber mogoče povezati z glagolom, katerega funkcioniranje je temelj implicitne Schreberjeve logike smisla. Edina napaka v sistemu, edina enosmerna relacija med elementi je relacija Deleuze–Schreber, čemur botruje povsem stvarno dejstvo njunih letnic rojstva in smrti.

A ker naše vprašanje ne zadeva zgolj možnih kombinacij, lahko nanj že sedaj odgovorimo negativno. Deleuzov Schreber ni element *Logike smisla*, ni Schreber glagola, še več, ni Schreber jezika. Tako je iz Deleuzove optike serijo nujno popraviti: Deleuze, smisel, glagol; Schreber.

Pa vendar, ali ni bistvo serije ravno v tem, da je po definiciji ne more obvladovati še tako neosebni subjekt, kot je Deleuze? Serija, ki jo narekuje eden od elementov, serija s podpičjem preneha biti serija, zato nam, če ima sploh smisel govoriti o njej, preostane zgolj eno: ohraniti vejice, ohraniti njeno vsiljeno objektivnost.

Tega pa ni mogoče doseči z Deleuzovim diktatom, pa čeprav bi mu glas posodili sami. Videli smo namreč, da branje Schreberja z Deleuzom izniči serijo, formalno podpičje odstrani tudi smisel in glagol. Drugače rečeno,

branje Schreberjeve logike smisla skozi Deleuza je nemogoče v dveh pogledih: Deleuze govori bodisi o logiki smisla bodisi o Schreberju.

Drži, za ohranitev serije se je nujno osredotočiti na tisto razmerje, ki je v zgornjih kombinacijah tako eksplicitno kot implicitno enosmerno, razmerje Deleuze–Schreber. A element, ki mu posodimo glas, ne more biti tisti, ki svojo smer že ima, temveč zgolj tisti drugi. Da bi ohranili serijo, moramo govoriti s Schreberjem, zavzeti nemogočo pozicijo Schreberjeve kritike Deleuza. V nadaljevanju nam ne bo šlo za dialog, a prav tako ne bomo uprizarjali fiktivnega teatra: vendarle ohranjamo toliko čuta za realnost, da se zavedamo, da je edini način Schreberjevega branja *Logike smisla* branje Schreberjevih *Spominov živčnega bolnika*.

A vendarle je na začetku nujno, da tu v oklepaju izpostavimo nekaj točk, ki kar najbolj ekonomično prikažejo Deleuzovo konceptualizacijo glagola, kakršna nastopa v *Logiki smisla*. Glagol je za Deleuza tista kategorija jezika, ki demonstrira njegov notranji paradoks. Jezik namreč obeležujeta dve nasprotni tendenci: »jezik je tisti, ki utrjuje meje«, a hkrati je »tisti, ki prehaja meje in jih zvrča v neskončno vrednost nekega nezamejenega postajanja«¹. Pri tem prvi tendenci ustrezajo tiste besede, ki utrjujejo identitete, ki označujejo lastnosti, »designirajo stanje stvari«, torej samostalniki in pridevniki, nasprotni tendenci pa glagoli, »ki izražajo dogodke in logične attribute«.

Na eni strani so torej singularna lastna imena, obči samostalniki in pridevniki, ki obeležajo mere, zastanke in postanke ter sedanje momente; na drugi glagoli, ki s seboj prinašajo postajanje in niz dogodkov, ki gredo v obeh smereh, in katerih sedanjost se neskončno deli na prihodnost in preteklost.²

V prvem koraku torej glagolu stojita nasproti dve drugi kategoriji, pri tem pa se oba elementa opozicije umeščata na isto raven »besednih vrst«. A kasneje Deleuze formira neko drugo opozicijo, ki je na prvi pogled, po svoji vsebini, zgolj ponovitev prve. Toda tu nasprotji ne nastopata več na isti ravni. Ko poskuša misliti, na kakšen način dogodek obstaja znotraj propozicije, je njegov odgovor sledeč: »nikakor kot kako ime telesa ali lastnosti, ne kot kak subjekt ali predikat, marveč samo kot izrazljivo oziroma izraženo propozicije, ki je zajeto v nekem *glagolu*.«³ Sprememba prvega elementa opozicije, zamenjava samostalnika in pridevnika s subjektom in predikatom, pa v nekem smislu preoblikuje tudi status samega glagola. Omejitev na prvo nasprotje bi

¹ Gilles Deleuze, *Logika smisla*, Krtina, Ljubljana 1998, str. 14.

² *Ibid.*, str. 34.

³ *Ibid.*, str. 175.

nas utegnilo zavesti k tolmačenju, da je tesna zveza glagola z dogodkom zgolj posledica dejstva, da glagol izraža dejanje. A premestitev nasprotja proizvede mnogo bolj kočljivo situacijo, kolikor je glagol eden sestavnih delov predikata in v nekem smislu nastopa na obeh polih opozicije. Glagol je na eni strani inherentni del prvega elementa, na drugi strani pa kot element nastopi v singularni obliki, s čimer hkrati demonstrira notranji presežek propozicije in nemožnost, da bi ga v celoti zajeli v oznako »besedna vrsta«. Glagol je obenem vrsta besede in »beseda« (*le verbe, das Zeitwort*⁴), hkrati obstaja in vztraja.

Ta notranji antagonizem pa Deleuze prevede v zoperstavitev dveh polov glagola, sedanjika in nedoločnika. Prvi »obeleža njegovo razmerje s stanjem stvari, ki ga je mogoče designirati, in je v funkciji nekega fizičnega zaporednega časa«, drugi pa »njegovo razmerje s smislom ali dogodkom, in je v funkciji notranjega časa, ki je zajet v glagolu«.

Čisti nedoločnik je Aión, ravna črta, prazna forma oziroma razdalja: ne vsebuje nobenih razločenih momentov, ampak se v formalnem pogledu nenehno deli v dvojni smeri preteklega in prihodnjega hkrati. [...] Notranjost jezika spravlja v stik z zunanostjo biti. Prav tako pa je dedič komuniciranja med dogodki; in enoglasnost [*univocité*] se z biti jezika, z zunanostjo biti seli v notranjost jezika. Dvoumnost [*équivocité*] je vselej dvoumnost imen. Glagol pa je enoglasnost jezika, ki ima obliko nekega nedoločenega nedoločnika [*infinitif non détereminé*], brez osebe, brez sedanjika, brez raznolikosti načinov.⁵

Kolikor je nedoločni glagol enoglasnost jezika, enoglasnost pa v zadnji instanci tisto, s čimer je mogoče v enem misliti tako smisel in nesmisel⁶, je tu lepo videti, da smo priča določeni menjavi strategije v razmerju s tisto podobo nesmisla, ki mu Deleuze pravi paradoksn element, diferenciator.⁷ Če je v prvi, strukturalistični strategiji nesmisel objekt smisla, smisel kot objekt, ki nastopa v podobi samostalnika (*pismo* pri Poeju, *dolg* pri Podganarju), pa je v strategiji enoglasnosti glagol tisti, ki v eno povzame smisel in nesmisel.

Vprašanje, za katerega nam gre, pa je naslednje: je mogoče združiti obe strategiji? Je premik h glagolu nujno premik k enoglasnosti? Ali pa je vendarle mogoče misliti glagol, ki bi nastopil kot objekt *znotraj ene serije*? Na to

⁴ »Glagol ni neka podoba zunanje akcije, ampak nek postopek reakcije znotraj jezika. Prav zato prinaša najsplošnejša ideja glagola notranjo časovnost jezika.« (*Ibid.*, str. 176).

⁵ *Ibid.*, str. 177.

⁶ *Cf. ibid.*, str. 172–173.

⁷ Kar najkrajše: »Paradoksn element je torej nesmisel«. (*Ibid.*, str. 74.)

vprašanje bi želeli odgovoriti z branjem *Spominov živčnega bolnika* Daniela Paula Schreberja.

A to branje ne bo ekstenzivno, prej se bomo osredotočili na nek intenzivni moment, moment formacije, ki je hkrati pogoj možnosti ekstenzivnega branja – in sicer v povsem banalnem smislu. Ne trdimo, da je poznavanje strukturacije Schreberjevih *Spominov* nujna predpostavka, da brez nje ni mogoče pisati na široko. Sočnih detajlov je namreč nepregledno število, knjiga je vsebinsko nadvse bogata, izhodišč je toliko, da je prostora načeloma dovolj za vse: teoretiki oblasti se osredotočijo na vzporednice s sadističnim očetom, na nasilje, ki je inherentno vsaki oblasti; feministična teorija se osredotoči na Schreberjevo željo postati ženska; gejevske in lezbične študije na homoseksualne vidike blodnje; psihoanaliza na problem psihoze; anti-psihiatrija na problem represije v sanatorijih; teorija prava na Schreberjevo vprašanje, *pod katerimi pogoji je dovoljeno osebo, ki velja za duševno bolno, proti njeni izraženi volji pridržati v sanatoriju*.⁸

Težava torej ni v tem, da z osredotočenjem na posamezne teme ne bi mogli priti do nikakršnih relevantnih ugotovitev, temveč prej v tem, da brez intenzivnega momenta Schreberjevih *Spominov* v banalnem smislu sploh ne bi bilo, vsa oprijemljiva materialnost posameznih topik je v strogem smislu nasledek paradokсне materialnosti, ki je neločljivo povezana z notranjo transformacijo, ki pri Schreberju doleti glagol.

Podelitev ključne vloge glagolu v interpretaciji Schreberja je navidez presenetljiva. Prva tendenca njegovega jezika, tendenca, ki najbolj bije v oči, je namreč temu ravno nasprotna. Namesto privilegiranja glagola je prej videti njegovo nevtraliziranje, ključni glagoli se transformirajo v samostalnike. Ta tendenca nastopa v dveh modifikacijah. Prvič, glagol se združi s samostalnikom in z njim tvori samostalniško celoto. Tak je, denimo, primer glagola *aufschreiben*, zapisovati, ki pridobi obliko *Aufschreibesystem*, zapisovalni sistem. Drugič, glagol sam prevzame samostalniško obliko, prične funkcionirati kot samostalnik. Tak je primer glagola *anbinden*, ki se preoblikuje v *Anbinden* in se poveže v sintagmi *Anbinden an Strahlen* ter *Anbinden an Erden*, privezovanje na žarke oz. nebesna telesa.

Janet Lucas v svoji semiotični analizi *Spominov* to tendenco poveže s procesom literalizacije. Govor v psihotičnem univerzumu vselej obeležuje tendenca k postvarjenju besed, konotacija zdrčne v denotacijo, ta pa v kon-

⁸ Spis s tem naslovom je bil sestavljen z namenom, da pokaže na neupravičenost sklepa, da je duševni bolnik *a priori* opravično nesposoben. Cf. Daniel Paul Schreber, *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken*, Kadmos, Berlin 2003, str. 265 [363]. V oglatem oklepaju navajamo izvirno paginacijo, ki je uporabljena tudi v Freudovi analizi. Cf. Sigmund Freud, *Pet analiz*, Analecta, Ljubljana 2005, str. 299–372.

kretizacijo.⁹ Literalizacija je, rečeno zgoščeno, tista poteza, ki omogoča vzpostavitev serije živci-žarki-glasovi, je tisto, zaradi česar besede ne postanejo, temveč dobesedno *so* meso.¹⁰ Posledično pri Schreberju ni mogoče govoriti o kreaciji v standardnem pomenu, kajti vse, kar sam označuje kot kreacija, je v svojem bistvu zgolj »transformacija tistega, kar že obstaja«¹¹.

Edina kreativnost, ki bi v tem pogledu ostala Schreberju, je strategija lepljenke. Rekonstrukcija svetovnega reda tako ni nič drugega kot lepljenje označevalnih koščkov: »Ker Schreber obstaja v zaprtem imaginarnem krogu, ne more vpeljati ničesar novega, torej po definiciji ne more 'kreirati'. Namesto tega Schreber svojo označevalno strukturo ponovno izgradi z *manipulacijo obstoječih elementov*, zlasti z *jukstapozicijo obstoječih*, čeprav ločenih označevalnih elementov.«¹² Ta tendenca je najboljše vidna v posamostaljenju glagolov, »glagoli so transformirani (oz. konkretizirani) v samostalnike (samostalnike z eno samo denotacijo).«¹³

Na ta način bi bili soočeni z radikalnim zmagoslavjem aktualnega in teritorializacije: zaprt imaginarni krog, v katerem ni kreacije, svet, v katerem je komajda še mogoče govoriti o postajanju, jezik, ki so ga zgolj še »zastanki, postanki ter sedanji momenti«¹⁴. Drugače rečeno, če je ta prikaz Schreberja ustrezen, je vsaka analogija z Deleuzom že vnaprej izključena.

Če na tem mestu pustimo ob strani zgoraj omenjeno disjunkcijo kreacije in transformacije, ki je že sama po sebi precej problematična,¹⁵ velja predlagati drugo, v nekem smislu nič manj očitno smer branja Schreberjeve-

⁹ Cf. Janet Lucas, »The Semiotics of Schreber's Memoirs«, *The Symptom 4*, dostopno na www.lacan.com.

¹⁰ V Schreberjevem univerzumu pojmi živci, žarki in glasovi funkcionirajo sinonimno oz. si vzajemno podeljujejo poteze, živci govorijo, a glasovi so glasni nadvse materialno in živčno.

¹¹ Lucas, *op. cit.*

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.* Skrajni primer te tendence pokaže posamostaljenje celotne izjave. *Das haben wir schon* (»to smo že«) se pretvori v *das hammirschon* (»to smože«) in se nato sklanja: »Ich kann nur versichern, daß das Aufschreibesystem namentlich das Eingehen des »das hammirschon« bei der Wiederkehr ...« (Schreber, *op. cit.*, str. 97 [132], poudarek dodan).

¹⁴ Cf. Deleuze, *Logika smisla*, *op. cit.*, str. 34.

¹⁵ V analizi Schreberja je odločilna dilema o statusu Svetovnega reda. Schreber eksplicitno sicer loči med »Svetovnim redom«, *Weltordnung*, in »razmerami, ki nasprotujejo Svetovnemu redu«, a mogoče je pokazati, da je obema tipoma ureditve skupni temeljni aksiom o eni živčevni materiji: vse, kar obstaja, je iz živcev. Odtod sledi, da je že sam Svetovni red sekundarna izpeljava in zato ni nič bolj naraven kot njegovo nasprotje. (Več o tem cf. »Schreberjev teološki materializem«, v: *Problemi*, letn. 43, št. 3–4, Ljubljana 2005, str. 11–39.) Dilema je torej naslednja: je ureditev, za katero si prizadeva Schreber, rekonstrukcija ali prej konstrukcija, ki afirmira svoje pogoje? Janet Lucas tu, kot je videti, implicitno izbere prvo možnost.

ga jezika. Kolikor se prva strategija zgosti v tezi o posamostaljenju glagola, transformaciji glagola v samostalnik, torej zamrznitvi kreativnega potenciala samega jezika, se v drugi strategiji transformacija zgodi znotraj glagola – prav tako zadane glagol, le da njen proizvod ni samostalnik, temveč se glagol transformira v glagol.

Že na prvi ravni velja poudariti, da ta tendenca ni radikalno nasprotna prvi, kolikor gre pri obeh postopkih za določeno osamosvojitve besede. V kakšnem smislu? Trditev, da je proizvod Schreberjevega posamostaljenja glagolov beseda z eno samo denotacijo, je na prvi pogled sicer ustrezna, a vendarle precej problematična, kolikor spregleda njihovo strogo konceptualno naravo. Že površno branje *Spominov* namreč jasno pokaže, da ne gre za termine, ki jih je šele treba razvozlati, in na tej podlagi proizvesti konceptualni naboj. Nasprotno – prav njihova enoznačnost je že sama po sebi nosilec konceptualnosti, posamostaljeni glagoli so koncepti že za Schreberja.

A čeprav ne gre za strogo opozicijo, je druga tendenca vendarle specifična in, kot bomo videli v nadaljevanju, prav dejstvo, da ne gre za čisto opozicijo, njuno jezikovno razmerje umesti v širši kontekst Schreberjevega univerzuma oziroma, natančneje rečeno, demonstrira, da je ves »širši kontekst« v tem razmerju že zajet.

Transformacija glagola za razliko od prve tendence vselej že implicira transformacijo na ravni izjave, kar je začutil že Freud v svojem poskusu razlage mehanizma projekcije v paranoji. Že vnaprej velja opozoriti, da mehanizem projekcije ni zadnja Freudova beseda v razlagi paranoje. Čeprav projekciji kot mehanizmu tvorbe simptomov nedvomno pripiše eno ključnih vlog pri razumevanju paranoje, pa na drugi strani vztraja, da gre bistveno specifiko tega obolenja vendarle iskati v mehanizmu potlačitve:

Pri tvorbi simptomov paranoje pade v oči predvsem poteza, ki si zasluži ime *projekcija*. Neka notranja zaznava je zatrta, kot njen nadomestek pa nastopi – potem ko je doživela določeno popačenje – njena vsebina kot zaznava, ki prihaja od zunaj. [...] Lahko bi celo zapadli v skušnjavo, da bi imeli ta nenavadni proces za nekaj, kar je pri paranoji najpomembnejše in absolutno patognomično, če si ne bi še pravočasno priklicali v spomin, 1. da projekcija ne igra enake vloge pri vseh oblikah paranoje, in 2. da ne nastopa le pri paranoji, temveč tudi v drugih okoliščinah v duševnem življenju in da ji celo pripada stalni delež pri naši naravnosti do zunanjega sveta. [...] Vnaprej lahko povem, v opravičilo za začasno odpoved [obravnavi projekcije], da bomo videli, kako je mehanizem potlačitvenega procesa veliko tesneje povezan z razvojno zgo-

dovino libida in z v njej dano dispozicijo kot pa mehanizem tvorbe simptomov.¹⁶

Razlogi za to naknadno odpoved so kompleksni in so med drugim nedvomno posledica Freudove umestitve paranoje v polje nevroze. A ker nam nikakor ne gre za celovito obravnavo paranoje in vseh njenih modifikacij, bomo tu vendarle vztrajali pri »objektivnosti« Freudove gramatikalne analize, pri učinkih, ki presegajo njene subjektivne namene.

Na kratko: kolikor je za Freuda jedro konflikta vsake paranoje moškega eksistenca – morda bolje, *insistenca* – homoseksualne fantazije, so vsi tipi paranoične blodnje način reakcije na *stavek* – ne *misel* – »jaz (moški) ljubim njega (moškega)«. Po Freudu je temu stavku mogoče oporekati na tri načine, in ker se gibljemo na ravni stavka, tu ne gre več za samostalnike, pridevnike in glagole, temveč stavčne člene.

Ljubosumnostna blodnja, ki stavku oporeka na točki subjekta – »ne ljubim jaz moškega, temveč ga ljubi ona« – v nekem smislu predstavlja mejno obliko paranoidne blodnje; shaja brez projekcijskega popačenja, »saj je z zamenjavo ljubečega subjekta ta postopek že tako ali tako vržen ven iz jaza. Da njegova žena ljubi moške, je zanj stvar zunanje zaznave«¹⁷. Drugače rečeno, projekcija, kjer »notranjo zaznavo, občutek, zamenja zunanja zaznava«¹⁸, je v tej vrsti oporekanja prisotna v nepravi obliki, kolikor gre za transformacijo ene notranje zaznave za drugo notranjo zaznavo. Subjektivni občutek se v pravem pomenu ne objektivira, temveč zgolj prenese na drugega subjekta.

Na drugo mesto v hierarhiji kompleksnosti je mogoče postaviti *erotomanijo*, ki jo označuje oporekanju objektu: »Ne ljubim njega – temveč ljubim njo«. Takoj je razvidno, da tu za razliko od ljubosumnostne blodnje nismo priča neposrednemu prenosu subjektivnega občutenja na drugo osebo, zato je projekcija nujni tretji korak: »prisila k projekciji narekuje stavku tole preobrazbo: 'Opažam, da me ona ljubi.'« Rezultat se tako glasi:

»Ne ljubim njega – temveč ljubim njo – ker me ona ljubi.« Številni primeri erotomanije bi bili lahko videti zadostno pojasnjeni kot pretirana ali popačena heteroseksualna fiksacija, če ne bi bili pozorni na dejstvo, da se vse te zaljubljenosti ne pričenjajo z notranjo zaznavo ljubezni, temveč z zunanjo zaznavo tega, da sem ljubljen.¹⁹

¹⁶ Sigmund Freud, *Pet analiz, op. cit.*, str. 358–359.

¹⁷ *Ibid.*, str. 357.

¹⁸ *Ibid.*, str. 356.

¹⁹ *Ibid.*

Oporekanje na točki objekta tako za seboj povleče nekoliko bolj zapleteno transformacijo. V prvem koraku subjektivni občutek ostane pri istem subjektu, le da zamenja svojo vsebino, in šele ta modificirani občutek se prenese na drugega subjekta. A tudi v tem primeru še ni mogoče govoriti o pravi objektivaciji, kolikor je produkt transformacije v zadnji instanci ponovno zunanja zaznava *notranje zaznave*, zaznava subjektivnega občutka nekega drugega subjekta.

Če smo bili pri ljubosumnosti blodnji priča sovpadanju oporekanja in projekcijskega popačenja, če je tam oporekanje v celoti prevzelo vlogo projekcije, pa imamo pri erotomaniji opraviti s situacijo, kjer projekcija deluje kot argument stavka, ki izhodiščnemu oporeka: »ne ljubim njega, ljubim njo, ker me ona ljubi«. Oporekanje na točki objekta pa za Freuda ni izključujoče, zato pri erotomaniji lahko postane zavesten tudi vmesni stavek. Kolikor torej soobstoj prvega in drugega stavka ni kontradiktoren, se po Freudu tretji, projekcijski stavek, lahko tudi umakne. Projekcija, kot vidimo, tu v strogem smislu igra pomožno vlogo. Deluje kot podpora kompromisnega soobstoja neizključujočega nasprotja, okrepi šibkejšega od elementov in hkrati ne nasprotuje izhodiščni nezavedni tendenci. Če se je v prvem primeru projekcija zlila z drugim stavkom, pa tudi tu nima avtonomne eksistence, temveč je reducirana na argument, nima prave vzročne moči.

Najčistejši tip projekcije velja tako umestiti v tretji tip, kjer oporekanje zadane povedek, predikat. Pregarjalna blodnja je namreč tista, kjer se v oporekanju razpreta oba elementa za Freuda tako ključne ambivalence ljubezni in sovraštva, in sicer tako, da se v prvem koraku »jaz ga ljubim« pretvori v »jaz ga sovražim«.

To oporekanje, ki se v nezavednem tudi ne more glasiti kako drugače, pa pri paranoiku v tej obliki ne more postati zavestno. Mehanizem tvorbe simptomov pri paranoji terja, da notranjo zaznavo, občutek, zamenja zunanja zaznava. Stavek »jaz ga sovražim« se tako s *projekcijo* pretvori v drugega: *On je tisti, ki me sovraži* (preganja), kar mi tudi daje pravico, da ga sovražim. Gonilni nezavedni občutek tako nastopi kot posledica, ki izhaja iz zunanje zaznave: »Jaz ga ne ljubim – temveč ga sovražim – ker me *preganja*.«²⁰

Že takoj je vidna razlika v primerjavi z drugim tipom paranoje. Vmesni stavek, ki je tam lahko postal zavesten, kolikor ni šlo za izključujoče nasprotje, tu ostane nezaveden, s čimer se spremeni tudi funkcija projekcijskega stavka. Če je v primeru erotomanije deloval kot argument subjektivnega

²⁰ *Ibid.*, str. 355–356.

občutja, pa tu nastopi kot njegov *objektivni vzrok*. Čeprav je struktura treh stavkov v obeh primerih identična, v obeh primerih v projekcijskem stavku nastopa veznik »ker«, pa je vendarle mogoče izpostaviti dva indica, ki podpreta upravičenost tega razlikovanja.

Prvič, par *njega-njo* ima pri Freudu tudi nasploh drugačen status kot par *ljubim-sovražim*. V analizi Podganarja, denimo, poudarja, da »prvi od obeh konfliktov ustreza normalnemu omahovanju med moškim in žensko kot objektu ljubezenske izbire«, da je sicer konflikt, ki posameznika spremlja vse življenje, toda »običajno kmalu izgubi značaj ostrega protislovja, neizprosne ali – ali; dovolj je prostora za neizenačene zahteve obeh strani«. ²¹ Drugi konflikt, za katerega Freud kasneje prevzame Bleulerjev izraz *ambivalenca*, pa je že v prisilni nevrozi mnogo bolj kompleksne narave, kolikor je v strogem smislu nepomirljiv. Konflikt med ljubeznijo in sovraštvom se na zavestni ravni praviloma kaže kot pretirano okrepljeno ljubezensko čustvo, s čimer ljubezen nastopi kot simptom ambivalence.

Ljubezen ni pogasila sovraštva, temveč ga je lahko le potisnila v nezavedno, v nezavednem pa se lahko sovraštvo, zaščiteno pred zavestno odstranitvijo, ohranja in celo razrašča. Pod takimi okoliščinami zavestna ljubezen navadno na osnovi reakcije naraste do posebno velike intenzivnosti, da bi bila lahko kos delu, ki se ji nenehno nalaga, zadrževanju svojega nasprotja v potlačitvi. ²²

Ambivalenca, drugače rečeno, predstavlja objektivno protislovje, ki ga ni mogoče razrešiti na način zaporedne izmenjave enega in drugega, temveč izbira enega elementa natanko generira drugega, pretirana intenzivnost enega hkrati poveča intenziteto drugega. In kolikor gre za objektivno protislovje, tudi ni več gotovo, da je ambivalenca sestavljena iz konflikta dveh subjektivnih občutij, ljubezni in sovraštva – izvorna je prej ambivalenca, ljubezen in sovraštvo pa sta zgolj aktualizirani pojavniki tega protislovja. Namig za to daje sam Freud, ko v analizi Volčjega človeka odstopi od utečene rabe pojma in ga naveže na soobstoj pasivnih in aktivno-sadističnih stremljenj, natančneje, ta soobstoj šteje kot ena pojavnih oblik ambivalence. ²³

²¹ *Ibid.*, str. 290.

²² *Ibid.*, str. 291.

²³ »V analizi ni bilo dvoma, da so se ta pasivna stremljenja pojavila hkrati z aktivno-sadističnimi ali zelo kmalu po njih. To ustreza tudi nenavadno jasni, intenzivni in vztrajni *ambivalenci* bolnika, ki se je tu prvič pokazala v enakovredni tvorbi nasprotnojučih si parov delnih gonov. To vedenje je pozneje postalo zanj prav tako značilno kot neka druga poteza, namreč, da se pravzaprav nobena pozicija libida, ki jo je enkrat dosegel, ni v popolnosti razpustila v kakšni poznejši, marveč je še naprej vztra-

Če smo torej pokazali, da sta prva dva stavka prikaz objektivne ambivalence, pa je to objektivnost mogoče pripisati tudi tretjemu, projekcijskemu stavku, o čemer priča zadnja transformacija povedka, tretji glagol. V Freudovi opredelitvi mehanizma preganjalne blodnje, ki smo ga navedli zgoraj, namreč nastopi vmesni korak. Ko se že zdi, da se bo projekcijski stavek glasil: *on je tisti, ki me sovraži*, Freud nemudoma, kot bi si v istem hipu premislil, v oklepaju doda: *preganja*. Projekcija se torej ne zadovolji zgolj s prenosom na drugega subjekta, temveč zahteva ponovno transformacijo. Pri tem pa je bistveno, da subjektivno občutje, notranjo zaznavo drugega subjekta zamenja nek »objektivni« glagol, glagol, ki ga ni več mogoče pripisati zgolj enemu ali drugemu subjektu, temveč označuje osamosvojeno materialnost same blodnje.

Rezultat je torej sledeč: na eni strani nastopa par (*ne ljubim – sovražim*, a ravno kolikor se ta negacija ne izide, je ambivalenca ohranjena in s tem objektivna. Na drugi strani pa se prav to nerazrešljivo protislovje – in ne zgolj njegov drugi člen – transformira v tretji glagol, s čimer projekcija izhodiščnemu protislovju nasproti postavi drugo, notranje protislovje samega glagola, iz katerega ni mogoče z gotovostjo sklepati o subjektivnih namenih drugega subjekta v blodnji – kot vemo, je *Verfolgung*, preganjanje, zasledovanje, zalezovanje lahko nasledek tako ljubezni kot sovraštva, ali bolje, pripisati mu je mogoče to ali ono subjektivno občutenje. *Ambivalence is in the air* – tisto, kar se je zdelo kot subjektivno nihanje med ljubeznijo in sovraštvom, se pokaže kot posledica zunanje ambivalence, s tem pa se nujno tudi samo objektivira, osamosvoji.²⁴

Vrnimo se zdaj k izhodiščni ločnici dveh Schreberjevih jezikovnih postopkov, natančneje k drugemu postopku, transformaciji glagola, ki jo je mogoče povezati s tretjo od omenjenih Freudovih transformacij, transformacijo na točki povedka. Schreberjev postopek in Freudova konstrukcija se v ključni točki razideta. Če transformacija pri Freudu poteka z menjavo glagola, ki zaseda mesto povedka v stavku, pa se pri Schreberju razlika med dvema gramatikalnima ravnema zabriše, kolikor se transformacija povedka odvije znotraj enega in istega glagola, s tem pa objektivnost projekcije za seboj povleče objektivacijo samega glagola, glagola (*sich*) *wundern*, čuditi (se).²⁵

jala ob vseh drugih in mu omogočala nenehno nihanje, za katero se je pokazalo, da ni združljivo s pridobitvijo stabilnega karakterja.« (Freud, *op. cit.*, str. 393–394.)

²⁴ V tem smislu je preganjalna blodnja »narobna stran zapeljevanja«, njegova paradokсна ponovitev. Cf. »Narobna stran zapeljevanja«, v: *Problemi*, letn. 44, št. 7–8, Ljubljana 2006, str. 255–275.

²⁵ Nenavadna raba glagola pri določenih avtorjih sicer ni ostala neopažena, med drugim se je z glagolsko rabo čudeža, *miraculer* in *de-miraculer* poigral tudi sam Deleuze v *Anti-Ojdipu*.

V ilustracijo velja navesti nekaj primerov iz *Spominov*. Poleg osnovnega *wundern* (*sobald man ein Geräusch in meiner Nähe wundert*, »Brž ko v moji bližini začud(ež)ijo hrup«)²⁶ je najti tudi sestavljene glagole, kjer je osnovi dodana predpona: *hereinwundern* (*indem man mir die geschwärzten Nerven ... in den Körper hereinwunderte*, »tako da mi počrnjene živce včud(ež)ijo v telo«)²⁷, *verwundern* (*wenn nur meine Kniescheibe nicht verwundert würde*, »ko mi le pogačica ne bi bila začud(ež)ena«)²⁸, *anwundern* (*so war mir ... ein ... sog. »Judenmagen« angewundert worden*, »tako mi je bil ... načud(ež)en t. i. 'judovski želodec'«)²⁹, *herumwundern* (*an allen meinen Muskeln wurde ... herumgewundert*, »po vseh mojih mišicah se je kar naprej čud(ež)ilo«)³⁰. Določeno izjemo v tem nizu predstavlja glagol *verwundern*, ki v dveh primerih ohrani standardno rabo – v enem primeru ta sovpadе s transformirano obliko (*war ich ... auf Höchste verwundert*, »bil sem skrajno začuden«)³¹, je z njo v formalnem pogledu nerazločljiva, v drugem pa se *verwundern* naslavlja na bralca (*es ist daher nicht zu verwundern*, »ne gre se čuditi«)³², ki se za razliko od Schreberja še vedno čudi subjektivno.

Že navedba zgornjih primerov pokaže, da tu ni v igri preprosti preobrat od prvega, pasivnega nosilca k drugemu, aktivnemu nosilcu čudenja. Transformirani glagol namreč nastopa tako v pasivni kot aktivni obliki in očitno je, da ta sekundarna transformacija sama po sebi ne priča o Schreberjevem pretvorbenem postopku. Drugače rečeno, pogoj njene možnosti je nujno poiskati v točki, kjer se je izhodiščni pomen prevesil v drugega, v formalnem postopku, ki pa je hkrati razlog, da izhodiščni in transformirani glagol ne stojita v čisti opoziciji.

Če nič drugega, opozicija med aktivnim in pasivnim bi implicirala razmerje med Schreberjem in Bogom, ki je popolnoma nezdržljivo s ključnim aksiomom Schreberjevega univerzuma: da sta tako človek in Bog del ene živčevne substance. Odtod namreč sledi, da je vsaka razdelitev aktivnega in pasivnega mesta – in ne njegove zasedbe – že stvar izpeljave, in če je v tem razmerju kdo, ki mu živci uhajajo iz rok, je to ravno Bog, ki v boju za lastno eksistenco izumlja reakcionarne mehanizme, kot je zgoraj omenjeni posamostaljeni nedoločnik (*sic!*) *Anbinden an Erden*: »Kot pravi že izraz, je pri tem prišlo do privezovanja na določena nebesna telesa, da je bila nadalje izključena možnost popolnega zlitja v mojem telesu zaradi privlačne sile, še

²⁶ Schreber, *op. cit.*, str. 104 [142].

²⁷ *Ibid.*, str. 70 [95].

²⁸ *Ibid.*, str. 95 [130].

²⁹ *Ibid.*, str. 111 [151].

³⁰ *Ibid.*, str. 114 [156].

³¹ *Ibid.*, str. 67 [90].

³² *Ibid.*, str. 204 [279].

več, da je bil s tako ustvarjeno mehansko pritrditvijo zagotovljen umik.«³³ In, rečeno bolj grafično, ni zgolj Schreber tisti, ki je Božja mrha, ne velja zgolj zanj »Ta bi rad bil predsednik senata, ki se pusti f.....«³⁴, temveč se tudi o Bogu širijo zanimivi glasovi: »Aj prekleto, to gre težko z jezika, da se ljubi Bog pusti f.....«³⁵

Da bi torej ujeli smisel Schreberjeve transformacije, velja predlagati tri-stopenjsko konstrukcijo, ki jo je mogoče brati kot ponovitev Freuda z drugimi, bolj omejenimi sredstvi, tremi koraki enega glagola.

Izhodišče: »Jaz se čudim.« Kolikor čudenje nima svojega neposrednega vsebinskega protipola – z zanikanjem glagola bi dobili zgolj absurdno podvojitev »jaz se ne čudim, temveč se ne čudim« – gre v prvem koraku za formalno zanikanje povratnosti in subjektivnega občutka, zanikanje subjekta kot nosilca čudenja. »Jaz se ne čudim«, »Ne-jaz se čudim«, *Nicht-Ich wundere mich*, temveč »To me čudi«, *Es wundert mich*. Ta stopnja, ki ostaja na tleh standardne rabe, v prvi vrsti demonstrira Schreberjevo stališče, da je čudež *objektivna halucinacija*. Halucinacija kot čudež zanj namreč nikakor ni stvar subjektivne zaznave, temveč objektivno dejstvo: halucinacije niso preprosto (subjektivni) »vtisi, ki v dejanskosti ne obstajajo«, temveč so halucinacije natanko »živčni dražljaji, zaradi katerih tisti, ki jim je izpostavljen, verjame, da je teh vtisov deležen.«³⁶ Drugi stavek v formuli tako, kratko rečeno, zanika, da gre pri čudenju za Schreberjev vtis; nasprotno, zatrdi, da je nosilec čudenja neki brezosebni *Es*.

Ta prva pretvorba po smislu sovpade s Freudovim parom ljubezen-sovrastvo, kot smo ga v navezavi na pojem ambivalence razumeli zgoraj. A če je Freud še vztrajal na dvojici dveh notranjih zaznav, ki skupaj tvorita objektivno protislovje ambivalence, je tu situacija postavljena v drugo perspektivo. Kolikor gre namreč za pretvorbo znotraj glagola, ne pa za zamenjavo enega glagola z drugim, je tu protislovje postavljeno v samo izhodišče. Še več, kolikor imata oba elementa protislovja isti pomen, saj predstavljata zgolj dve formulaciji ene in iste vsebine, smo tu soočeni s povsem formalnim protislovjem, kjer niti prvega niti drugega elementa ni mogoče po vsebinskem kriteriju potisniti v nezavedno. Kot smo videli, v paru ljubezen-sovrastvo še vedno obstaja skušnjava, da bi samo enega od elementov označili kot nezavednega. Formalna pretvorba pa nam nasprotno pokaže, da je nezavedno samo protislovje, da je nemoč, da bi elementa izolirali drug od drugega, že kot takšna poteza nezavednega.

³³ *Ibid.*, str. 92 [125].

³⁴ *Ibid.*, str. 130 [177].

³⁵ *Ibid.*, str. 142 [194].

³⁶ *Ibid.*, str. 204 [306].

Zdi se, da je na ta način mogoče razumeti tudi Freudove besede, ki nas hkrati pripeljejo do druge transformacije: »To oporekanje, ki se v nezavednem tudi ne more glasiti kako drugače, pa pri paranoiku v tej obliki ne more postati zavestno.« Freud je tu jasen – nezaveden ni samo drugi element, *sovražim*, temveč samo oporekanje, ki všteje tudi negacijo glagola *ljubim*. Vzrok, da je to oporekanje nezavedno, je natanko v tem, da nadomestni stavek (*sovražim*) ne sovpade z negacijo prvega, vsebinsko nasprotje v celem ne doseže formalne negacije, objektivne ambivalence.

In ravno transformacija enega in istega glagola, kjer na ravni vsebine sploh ne gre za oporekanje – *čudim se in to me čudi* sta sinonima – ta formalni paradoks prikaže v čisti obliki. Pri Schreberju ni pomensko nasprotje tisto, ki sproži potrebo po projekciji; prav nasprotno: pomenska neprotislovnost dveh različic, ki sta v jeziku udomačeni, natanko omogočita Schreberjev projekcijski izum, ki je v strogem smislu edino, kar za Schreberja obstaja – projekcija se oprime neke že vnaprej dane možnosti v jeziku in jo razvije ne glede na vsebino. In ravno zato je Schreberjevo nezavedno lahko zgolj proizvod konstrukcije, je v določenem smislu zgolj formalno –, kar pa seveda ne pomeni, da nima vsebinskih učinkov.

Že zgoraj smo opozorili, da Freud v tretji korak formule uvede glagol *preganjati*, iz katerega ni mogoče izpeljati subjektivnega vzgiba in s katerim paranoik materializira objektivnost protislovja ljubim-sovražim. Toda tu je tretja stopnja še vedno vezana na določenega nosilca aktivnosti: »On« je tisti, ki »me« preganja. Glagol je po vsebini sicer »objektiven«, a to še ni objektivnost, ki jo kaže Schreberjeva projekcija – v njej gre natanko za formalno objektivnost glagola, glagol začne delovati kot objekt.

Tretja, projekcijska faza se zato ne glasi preprosto *Er wundert mich/mir*, »On me/mi čud(ež)i«, natančneje, to ni njen skrajni domet. Reakcionarnost, ki jo je mogoče pripisati projekciji, kolikor jo lahko razumemo kot udomačitev dvosmernosti povratnega glagola, zakoličenje njegovega nosilca, se hkrati pokaže kot svoja lastna negacija. Zunanjosti, za katero gre v projekciji, namreč ne gre razumeti kot zunanjust, ki izhaja od drugega subjekta, temveč je zunanjust, ki nima nosilca, poudarek se nazadnje prenese na sam glagol *wundern*, glagol se osamosvoji. Formula Schreberjeve blodnje se tako glasi: »čudim se« – »to me čudi« – »čuditi«, pri čemer slednjega nedoločnika nikakor ne gre pisati z veliko. Ne gre za *das Wundern*, čudenje kot transcendentno načelo Schreberjevega univerzuma, temveč za nedoločnik kot ime afirmacije glagola v čistem formalnem, od utečene vsebine neodvisnem pogledu. Čista forma pa je pri Schreberju že kot taka nosilec materialnosti, vsi čudeži, ki jih Schreber dan za dnem zaznava na svojem telesu in v okolici, so nasledki znotrajjezikovne materialnosti, nasledki objektivacije glagola.

V čem je torej, znova, razlika med dvema Schreberjevima postopkoma,

posamostaljenjem glagola in znotrajglagolsko transformacijo? Razlika je, zanimivo, drobnejša, kot bi se zdelo na prvi pogled, saj je rezultat v obeh primerih dejansko enak: *glagol*. Posamostaljenje glagola v nemščini namreč prevzame natanko obliko nedoločnika, pregibnost glagola se v svoji zamrznitvi, v konceptualni enopomenskosti opre na svojo nevtralno formo – ali drugače, ko glagol predpostavi obstoj nevtralne forme, ko skuša misliti nevtralno neosebnost, zdrzne v samostalnik.

Transformacija glagola prav tako proizvede brezosebnost, objektivnost, prav tako proizvede glagol, a ključno je, da to ni nedoločnik, ni ime nevtralne, temveč strogo ambivalentne in protislovne forme. To je glagol, ki ga v jeziku ni mogoče poimenovati kot takega, a vendarle ga zunaj jezika ni. Če so posamostaljeni glagoli/nedoločniki Schreberjevi koncepti, ki so mu kot taki diktirani in postavljeni v navednice – in zato niso brez Božje samoironije, značilne za »osnovni jezik« –, pa je osamosvojeni, objektivirani glagol ravno ime Schreberjeve lastne konceptualizacije. Označuje njegovo vztrajanje na aksiomu ene živčevne substance, vztrajanje pri pogoju vzpostavitve kakršnega koli Svetovnega reda, vztrajanje pri pogoju vzpostavitve kakršnega koli pomena.

In za konec, kako Schreber odgovarja na vprašanje, ki smo si ga zastavili v izhodišču, vprašanje o združljivosti dveh Deleuzovih strategij? Mogoče je reči, da s tem, ko pokaže glagol kot objekt, hkrati posredno korigira oba Deleuzova zdrsa. Na eni strani pokaže možnost, da glagol kot ne-nevtralni nedoločnik deluje kot intenzivni moment, ki je *materialno* prisoten.

A na drugi strani zaostri tudi prvo Deleuzovo strategijo. Eden od primerov, ki ga Deleuze navaja kot primer paradoksnega elementa, je namreč primer Freudovega *Podganarja*, kjer kot element, ki posreduje med očetovo in Podganarjevo serijo, sledeč Lacanu izbere besedo »dolg«, ki pa ne nastopa niti v eni niti drugi seriji – ne izbere označevalnega koščka *raten*.³⁷ Pri tem je ključno, da *raten* tu razumemo »nedoločno«, radikalno označevalno, kolikor je sestavni del vsakega od elementov v nizu *Ratten* (podgane), *Raten* (obroki), *heiraten* (poročiti), *Spielratte* (hazarder), a sam ne nastopa kot beseda, kot *raten* (svetovati). Še več, morda ga je bolje pisati kot *rat-en*, kot »ratovati«, kot postajati-nedoločnik označevalnega drobca *rat*, ki v tem gibanju materializira Podganarjevo veliko prisilno idejo. Če so v prvi perspektivi vse besede iz niza obstajale pred tem označevalnim drobcem, pa je šele njegova osamosvojitve besede iz niza proizvedla kot niz in s tem, prav tako kot *wundern*, prestrukturirala polje – le da je *wundern* ostal cel.

³⁷ Tu gre za zdrs v pravem freudovskem pomenu, saj Deleuze v svoji neoznačevalni poziciji Podganarja (*Rattenmann*) zamenja za »Volčjega človeka«. Cf. *Logika smisla*, op. cit., str. 47.